

Katsaukset

KANSOJEN EPÄTÄYDELLINEN KILPAILU JA NYKYINEN DUOPOLI.¹

Erkki Piikkala

Tämän katsauksen tarkoitus on täydentää valtio-opissa kehitettyjä ns. valta-teorioita ja analysoida niitä erään epätäydellisen kilpailun teorian valossa. Analyysin lähtökohtana on empiirinen havainto, että kansojen välinen kilpailu on luonteeltaan oligopolistista teollisuusmaiden kansallisesta luonteesta johtuen.

Kieli luonnollisena monopolina

Yhteiskuntatutkimuksessa eikä historiassakaan ole kiinnitetty riittävästi huomiota siihen kommunikaation kannalta luonnollisen monopolin kaltaiseen tilanteeseen, jonka jonkin kieli antaa sitä sujuvasti puhuvilla alkeellisissakin oloissa toiskielisiin nähden. Lapset kasvavat vähitellen iän karttuessa hallitsemaan ympäristönsä kielen, joka on avainasemassa aikuisiän inhimillisessä kanssakäymisessä.² Samalla se luo taidolliset syrjäntäedellytykset ao. kieltä osaamattomiin nähden.³ Yksistään tästä syystä muukalaiset joutuvat helposti toisen luokan henkilön asemaan jossain kieliyhteisössä elleivät he voi kompensoida kielitaidon puutetta kaupallisilla, sotilaallisilla ym. taidollisilla ominaisuuksilla.

Useat kielellisesti lahjakkaat voivat kylläkin tunkeutua kielen muodostaman luonnollisen monopolin⁴ läpi, mutta se tapahtuu paljolti muiden toimintojen tai oppimisvaihtoehtojen kustannuksella tai vaatii erityislahjakkuutta. Teollinen vallankumous, jonka edellytyksenä on pidetty yleistä luku- ja kirjoitustaitoa sekä korkeatasoista kansansivistystä on ollut vain omiaan painottamaan samakielisyyden merkitystä. Kieli yhdistävänä, mutta myös luonnollisena monopolisoivana tekijänä korostui siis entisestään käytettävissä olevien luonnonvarojen ym. vastaavalla tavalla vaikuttavien erityisedellytysten rinnalla.

Mm. A. F. K. *Organski* katsoo, että teollistuminen on ollut ratkaiseva tekijä jonkun valtion kansainvälisen voiman kasvussa. Hän kytkee siis kansainvälisten mahdollisuuksien kehittymisen maan sisäiseen taloudelliseen kehitykseen, mutta jättää marxismin tavoin kansalliskielen merkityksen kommunikaatiovälineenä liian vähälle huomiolle yleisissä edellytyksissä teollistua (*Organski*, 1968, 18–39)⁵.

Valtiomuodostuksessaan jo merkantilismi edisti kansallisvaltioiden syntyä. Mutta vasta teollinen vallankumous ja kansallisvaltio kuuluvat orgaanisti yhteen, koska moderni teollisuusvaltio ei ole mahdollinen ilman laajaa kansansivistystä,

joka puolestaan vaatii yhtenäiset kieliolot. Teollisuusvaltion muodostaminen ja etenkin jälkiteollinen palveluyhteiskunta hallintokoneistoinen siihen liittyvine rekrytointiongelmineen eivät ole mahdollisia, jos sivistyneistö ja laajat kansan-kerrokset puhuvat eri kieltä. Ensimmäistä maailmansotaa voidaan pitää tapahtumana, jossa kansallisuusvaltiot murtautuivat esiin jakaen teollistuvan Euroopan ihmisjoukot eri kansallisuusvaltioihin. Kansallisesta näkökulmasta tätä on pidetty myönteisenä, mutta sen on myös katsottu johtaneen Euroopan valtioiden välisiin sotiin, kielivähemmistöjen syrjintään jne. Kansallisuusliike ja sen päämäärä, kansallisuusvaltio, edustaa siis samaa kieltä puhuvien pyrkimystä päästä käyttämään luonnollista monopoliaan, äidinkieltään. Tämä ilmenee nykyään kehitysmaiden eri kieliryhmien välisessä kitkassa. Ryhmä, jonka äidinkieli on hallintokieli, on etulyöntiasemassa muihin nähden. Tämä ennakoii myös kasvavia kansallisuus- ja kielitaisteluita kehitysmaissa niiden teollistuessa.

Marxismi ja kansalliskieli

Analysoidessaan kapitalistisen valtion kehitystä *Karl Marx* aliarvioi kielen ja siitä johtuvan kansallisuusvaltion nousun merkityksen. Tämä on ymmärrettävää, sillä Marx rakensi teoriansa silloisen klassisen kansantaloustieteen ja ricardosocialistien suppeiden oppien ohella yksipuolisesti kulttuurin materialistisen puolen, tuotantotavan ja -välineiden omistuksen varaan johtavan luokan monopoliasemaa tukevana tekijöinä. Marx ei voinut nähdä kansallisuusaatteen historian kulussa aiheuttamaa muutosta, koska esim. Saksan synty kansallisvaltiona jäi niin myöhään. Kansalliskielen monopolisoivasta luonteen takia teollistuminen johti nationalismiin nousuun ja mm. Italian ja Saksan integrointiin, eikä kuten marxilaiset ajattelivat, maailmanvallankumouksen kautta työväenluokan yhdistymiseen maailmanlaajuisen sosialististen neuvostotasavaltojen liittovaltion puitteissa aatelin (feodalismi) ja porvariston (kapitalismi) valtakojen jälkeen. Aiempi luokkatunne, joka oli yhdistänyt aatelia ja porvaristoa kautta Euroopan kansojen korvautui kansallisuusaatteella. Historian jatkuvuuden paine oli tosin kova marxismin luoman luokkatietoisuuden ansiosta. Ensimmäinen maailmansota oli kuitenkin joukkojen valinta kansallisuusvaltioiden, eikä työväenluokan monopolin puolesta. *Trotsky* oli siis ideologisesti ja loogisesti oikeassa korostaessaan proletariaatin vallankumouksen jatkamisen välttämättömyyttä Neuvostoliiton ulkopuolella.

Stalin kuitenkin katsoi, aluksi ehkä vain pragmaattisista syistä, aiheelliseksi kieltäytyä tekemästä vallankumouksesta vientitavaraa tyytyen vahvistamaan Neuvostoliittoa teollisesti. Stalinin ratkaisu oli samalla sopuoinnussa venäläisten kielellisten dominanssipyrkimysten kanssa sekä maan vähemmistökansallisuuksiin nähden että (oligopolistisessa) kilpailussa muiden kansallisuusvaltioiden kanssa. Yhtä kaikki venäjän kieli antaa Neuvostoliitossa sen piiriin syntyville luonnollisen monopolin muihin kansallisuuksiin nähden kilpailussa johtopaikoista. Toinen institutionaalisesti monopolisoiva tekijä on kommunistipuolueen jäsenyys.

Stalin ilmeisesti ymmärsi marxismi-leninismien teoreettisen heikkouden selittää kielen roolia teollisuusvaltion kehityksessä. Siksi hän paneutui kielitieteellisiin tutkimuksiin, muttei pystynyt sulauttamaan kansallisuuskysymystä ja marxismi-leninismii yhdeksi kokonaisuudeksi kommunistisen ideologian kehittämiseksi. Tästä näkökulmasta nähtynä Stalinin kielitieteelliset harrastukset saavat siis selityksensä.⁶

Yhdysvalloissa puolestaan englanninkielen osaaminen on ratkaisevaa yhdistyneenä kulttuuriin muihin monopolistisiin piirteisiin, joita kuvaa kirjainyhdistelmä WASP (white, anglo-saxon, protestant).

Kummassakin supervallassa on siis vallassa tietynlainen kulttuurellis-etninen kansanosa. Asema, jonka kansallissosialistit tavallaan halusivat varata saksalaisille Euroopassa. Kansallissosialismin voima oli ajan kahden johtavan aatevirtauksen yhdistäminen. Mutta sen heikkous oli mm. se, että se vaati saksalaisille johtoasemaa saaden muut kansat so. kielet vastaan. Muiden saavuttamattomissa olevia rotuominaisuuksia korostamalla pyrittiin luomaan monopolitekkijä, joka sulkisi muut kuin saksalaiset kilpailusta pois. Juutalaiset kun usein osasivat synnynnäisesti saksaa.

Valtioiden oligopolistinen kilpailu

Äidinkielen hyvä osaaminen on siis useimmiten tärkein perustaito kilpailtaessa toiskielisten siirtolaisten sekä kotimaan vähemmistöjen ja joskus enemmistön kanssa yhteiskunnallisesti johtavista asemista ja siten myös tuloista. Tätä ei riitä kumoamaan jonkun onnekkkaan siirtolaisen menestyminen, eikä musiikin, taiteen ja vielä tietokoneohjelmoinninkaan tai kuurojen kielen kansainvälisyys. Ei myöskään esim. Sveitsin tai Belgian esimerkit mitätöi kielen asemaa luonnollista monopolia muodostavana tekijänä, sillä näiden maiden pääkieliryhmät saavat kulttuurellista ja puskurivaltioina poliittistakin tukea kansallisvaltioista naapurissa. Molempien maiden kansalaisilla on sitä paitsi historiallisen jatkuvuuden ohella yhdistäviä intressejä.⁸ Kieli ei suinkaan ole ainoa, joskin se on keskeinen tekijä teollisuuspalveluvaltion muodostuksessa. Taloudellisella alalla kansallinen lainsäädäntö ja etenkin kansalliset paperirahajärjestelmät korostavat valtioiden luonnetta oligopolistisina yksikköinä.

Ensimmäisen maailmansodan jälkeinen Eurooppa koostui aiempaa selvemmin kansallisuusvaltioista ja vanha eurooppalainen sivistyneistö menetti yhteiskunnalliset asemansa. Kansojen välinen kilpailu oli luonteeltaan yhä kansallisempaa ja siten oligopolisempaa. Sitä voidaan siis tarkastella kansantaloustieteilijöiden kehittämien epätäydellistä kilpailua koskevien teorioiden valossa. Näitä teorioita on kahden tyyppisiä. Toisissa perusolettamuksena on, että kilpailun tuloksena on tasapaino ja toisissa, että se johtaa epätasapainoon. Valtioiden välistä kilpailua leimaa toistaiseksi, jollei kaikkien, niin ainakin muutamien taholta tulevat valtapyrkimykset, mikä tekee tilanteen epävakaaaksi. Yksistään väestökehitys, mutta myös siihen liittyen teknillinen kehitys, jotka vaikuttavat luonnonvarojen käyttömahdollisuuksiin ja maan sisäisiin organisaatioihin, muuttavat vähitellen

eri kansojen välisiä kilpailuasetelmia. Ne ovat perussyy historialliseen dynamiikkaan. Tällöin sota, kilpailun äärimuoto, on ollut tulos kansojen välisen voimatasapainon muuttumisesta ja ainoa keino yrittää muuttaa aiempaa tilannetta. Maiden väliset rajat ovat näet institutionaalisesti jäykkiä muuttuen siten vain ajoittain sotien ja rauhansopimusten kautta vastaamaan kansojen kesken tapahtunutta kehitystä. Valtioiden välisten suhteiden kehitystä leimaa siis jatkuva epätasapaino. Tämä johtaa valitsemaan *Heinrich von Stackelbergin* epätäydellistä kilpailua koskevan teorian, jonka hän esitteli yritysten väliseen kilpailuun sovellettuna teoksessaan »*Marktform und Gleichgewicht*» (1934) käyttäen matemaattis-loogista menetelmää. Teoriansa mukaan oligopolististen yksiköiden (yritysten, tässä valtioiden) välinen keskinäinen riippuvuus on sellainen, ettei tasapainotilanne ole niiden kesken mahdollinen paitsi duopolissa eräin edellytyksin. Tasapaino voidaan saavuttaa vain, jos jokin ylempi auktoritäärinen voima pakottaa kilpailijat tiettyihin pelisääntöihin ja myös valvoo niitä (von Stackelberg, 1934, 98–101). 1920-luvulla puhuttiinkin paljon maailmanhallituksesta ja luotiin mm. esperanto kielikysymysten ratkaisemiseksi.

Kansainliitto ja Yhdistyneet Kansakunnat

Kun kansojen yläpuolella ei ole kilpailua säätelevää auktoriteettia toisin kuin puolueilla tai ammattiliitoilla maan sisällä, sellaiseksi yritettiin luoda aikanaan Kansainliitto ja nytemmin Yhdistyneet Kansakunnat. Kansainliitto ei menestynyt, koska siltä puuttui auktoriteetti. Von Stackelberg toteaa, että oligopolistisessa kilpailussa tämän kaltainen järjestely voi menestyä vain niin kauan kuin jokainen osapuoli vapaaehtoisesti noudattaa sovittuja normeja. Heti kun joku havaitsee välistävedon mahdollisuudet, tilanne kärjistyy oligopolistien väliseksi konfliktiksi (von Stackelberg, 1934, 95).

YK:lle yritettiin antaa Kansainliittoa enemmän voimaa luomalla turvallisuusneuvosto. Sen viiden pysyvän jäsenen veto-oikeus merkitsi maailman jakamista viiden suurvallan kesken. Voidaan kuitenkin kysyä poikkesiko tehty järjestely asiallisesti esim. Wienin kongressin (1815) järjestelyistä pyhine alliansseineen. Alliansseineen, jonka suurvallat jatkoivat kuitenkin keskinäistä kilpailuaan aina keskinäisiin sotiin saakka tai ainakin sotimalla rajoitetusti pienten maiden välityksellä. »Kartellisopimuksin» eli useiden valtioiden välisin etupiirijaoiin ei tilannetta voida von stackelbergiläisen ajattelun mukaan vakauttaa toisin kuin muissa epätäydellisen kilpailun teorioissa (von Stackelberg, 1934, 99–100). Tosin käsite »pysyvä» voi eri näkemyksissä vaihdella.

YK:n turvallisuusneuvostoratkaisu perustui heti toisen maailmansodan jälkeen syntyneeseen tilanteeseen. Kiina, Ranska ja Englanti eivät pystyneet pitämään »markkina-alueitaan», vaan jäivät kahden johtavan suurvallan vaikutuspiiriin. Maailma jakautui USA:n ja Neuvostoliiton johtamiksi ryhmiksi eli kahden valtablokin (monopolin) kilpailutilanteeksi, duopoliksi. Myös tähän tilanteeseen on von Stackelbergillä ratkaisunsa, jonka soveltaminen auttaa ymmärtämään, USA:n ja Neuvostoliiton suhdetta viime vuosikymmeninä.

Duopolistisen kilpailutilanteen tasapaino

Duopolistisessa kilpailutilanteessa on näet tasapaino mahdollinen, jos toinen osapuoli omaksuu johtoaseman ja toinen tyytyy vain seurailemaan sekä molemmat käyttäytyvät tämän mukaisesti. Supervaltojen välinen kilpailu onkin toisen maailmansodan jälkeen ollut tämän kaltaista. USA omaksui johtajan ja Neuvostoliitto seurailijan aseman. Kumpikin osapuoli välttää myös sekaantumasta toisen selviin intressialueisiin.

Jos duopolin molemmat osapuolet haluavat olla seurailijoita ja käyttäytyvät ikäänkuin toinen olisi johtaja, kumpikaan osapuoli ei pysty saavuttamaan tavoitteitaan, toteaa von Stackelberg. Olisikin tutkittava, onko ajoittaisen hämmänyksen lisääntymiseen kahden suurvallan suhteissa vaikuttanut se, ettei kumpikaan ole halunnut olla johtaja (von Stackelberg, 1934, 67–68, 129–130). Sekaannus voi siis aiheuttaa duopolissa (bipolaarisessa tilanteessa) muustakin kuin valtapyrkimyksistä.

Jos taas duopolin molemmat osapuolet haluavat johtaa, tuloksena on epätasapainotilanne, joka päättyy yhteentörmäykseen ellei jompi kumpi suhteiden asteettain kärjistyessä muuta käyttäytymistapaansa seurailijaksi. Tämä taas johtaa tasapainon palautumiseen. Näinhän kävi Kuuban kriisin (1962) yhteydessä, kun Neuvostoliitto vetäytyi jälleen seurailijaksi pelastaen maailmanrauhan.

Heinrich von Stackelbergin epätasapaino-oletukseen perustuvan epätäydelliseen kilpailuteorian mukaan nykyinen duopolistinen suurvaltojen välinen tilanne on siis maailmansodan välttämisen takia välttämätön, koska vain sen puitteissa jatkuva tasapaino on mahdollinen. Tilanteessa, jossa on monta kilpailevaa, lähes samanarvoista valtaa se ei ole mahdollinen. Kysymys on siis siitä, milloin muiden maiden aseistus pystyy haastamaan nykyiset suurvallat.

Eräät valtateoriat epätäydellisen kilpailun valossa

Kansainvälistä järjestelmää selittävät valtateoriat voidaan tyypitellä 1) imperialismi-, 2) riippuvuus-, 3) dominanssi- ja 4) voimatasapainoteorioihin sekä 5) maailman systeemianalyysiin. Tässä esiintulleet ajatukset ovat lähellä voimatasapainoteoreettisia näkemyksiä, joissa tähän asti on kuitenkin pitäydytty peli- tai koalitioteoreettisiin näkökulmiin epätäydellistä kilpailua koskevien teorioiden asemesta. Valtio-opillista ja talousteoreettista vuorovaikutusta ovat puolestaan hallinneet muun tyyppiset, lähinnä täydellistä kilpailua koskevat ja harmoniaoletukseen luonnonlakina perustuvat teoriat. Tässä esitetty teoreettinen lähestymistapa pyrkii myös yhdistämään kansainvälisten suhteiden tutkimuksen rakenteellisen ja funktionaalisen lähestymistavan traditiot, sillä systeemin toimintaprosessi ja muutoksen suunta riippuvat vallitsevasta valtarakenteesta, jonka loi edellisen järjestelmän konflikti, nimittäin toinen maailmansota.

Klassisissa imperialismiteorioissa käsite imperialismi oli Leninille, Buharinille ja Rosa Luxemburgille lähinnä kapitalistisen maailmantalouden synonyymi heidän yrityksissään sopeuttaa Marxin näkemys kansallisvaltioiden nousuun. Leni-

nin selvitys maailmantalouden kehityksestä ei esim. selitä, miksi ja miten nykyinen suurvaltatasapaino on mahdollinen. Lenin piti myös valtioiden välistä (imperialistista) kilpailua nollasummapelinä, jonka takia konfliktit ovat väistämättömiä. Von stackelbergiläinen analyysi osoittaa konfliktit väistämättömiksi myös kasvavilla tai supistuvilla markkinoilla lukuunottamatta duopolia tietyin ehdoin. Valtioiden välisten sotien loppumiseen ei sitä paitsi tarvita nimenomaan sosialistista maailmanvaltiota. Klassiset imperialismiteoriat tai niiden vastustaminen perustuvat usein myös olettamukseen, että toinen osapuoli edustaa hyvää ja edistystä sekä toinen pahaa ja taantumusta. Tämä toteamus ei merkitse hyvä-paha ajattelun tuomitsemista kulttuuri-ilmionä. Tarkoitus on vain selittää näiden teorialuokkien taustaa.

Uudempien *imperialistiteorioiden* laatijat, kuten Johan Galtung, Andre Gunder Frank sekä Samir Amin selittävät vallitsevia rakenteita lähinnä niiltä kohdilta, joilta klassiset imperialismiteoriat ovat olleet epätyydyttäviä. Tämä koskee nimenomaan niitä muotoja, jossa vallitseva epätasainen kilpailu ilmenee. Kun tässä artikkelissa selitetään, miksi kansojen välinen kilpailu on luonteeltaan oligopolistista sekä mitkä ovat nykyisen duopolistisen tasapainon ehdot, Galtung ja Frank kuvaavat niitä epätasaisia vaihtosuhteita, jotka vallitsevat voimakkaiden ja heikkojen valtioiden välillä. Oligopolistisen kilpailun luonne huomioonottaen on selvää, että voimakkaat yksiköt voivat vaikuttaa vallitseviin vaihtosuhteisiin, terms-of tradeen, omaksi edukseen. Niinpä Galtung korostaa eliittisen asemaa keskustan ja periferian suhteissa. Tässä otetaan esiin kielitaidon merkitys kansainvälisessä ja kotimaisessa vaihdannassa. Frank puolestaan kuvaa, miten taloudelliset resurssit siirtyvät periferiasta keskusta (so. satelliiteilta metropolikseen) kun taas Amin selittää, miksi tämä siirtyminen tapahtuu ja kuinka se vaikuttaa keskustan ja periferian taloudelliseen ja sosiaaliseen kehitykseen.

Kaikki kolme teoriaa selittävät tavallaan täydentävästi millaista kansojen välinen oligopolistinen kilpailu on laadultaan. Ne analysoivat lähinnä vain toisen suurvallan (duopolistin) epätäydellisen kilpailun avulla saamia hyötyjä heikommiltaan. Kaikki kolme pitävät tuomittavana sitä, että kansainvälisestä työnjaosta saatu hyöty jakautuu – ainakin siinä laajuudessa kuin se tapahtuu – vallitsevissa epätäydellisen kilpailun oloissa epätasaisesti tullen lähinnä asemaltaan voimakkaiden hyväksi. Täydellinen eristäytyminen sulkee tietenkin pois riiston kansainvälisillä yhteyksillä, mutta lopettaa myös niistä saatavan hyödyn.

Imperialismin toimintatavan analysointi muuttaa imperialismiteoriat itse asiassa *riippuvuusteorioiksi*. Kun edelliset analysoivat vallitsevia valtarakenteita, jälkimmäiset korostavat valtafunktoita, jotka ilmenevät yhteiskunnan monilla alueilla, joskin talouselämä saa usein korostetun roolin teollisuusvaltioiden luonteesta johtuen.⁹ Riippuvuusteorioiden suhde tässä esitettyyn epätäydellisen kilpailun teoriaan nähden on siis samanlainen kuin imperialismiteorioihin. Ne vain puhuvat asioiden eri puolista kansojen oligopolistisessa kilpailussa. Von stackelbergiläisen analyysin kannalta on myös saman tekevää, onko oligopolien suhde harmoninen tai epäsuhtainen. Tärkein on havainto, että tasapaino on

mahdollinen vain duopolissa, jos sen osapuolet käyttäytyvät tietyllä tavalla. Riippuvuusteorioilla kansainväliset riippuvuussuhteet voidaan kuitenkin kytkeä valtioiden sisäisiin järjestelmiin. Tältä osin tässä on korostettu yhden kielen roolia USA:ssa ja Neuvostoliitossa hallitsevan eliitin valta-aseman kannalta. Riippuvuuden (dependence) korvaaminen keskinäisellä riippuvuudella (interdependence), kuten on tehnyt teoriassaan mm. *Richard Rosencrane* ei muuta tilannetta.

Teoriat valtioiden keskinäisen riippuvuuden aiheuttamasta yhteistyön tarpeesta kilpailun asemasta ratkaistaessa konflikteja (mm. Karl W. *Deutsch* 1968) perustuvat taas oletukseen siitä, että valtiot (oligopolistit) voivat päästä jatkuvasti »kartellisopimuksiin» (esim. Puolan jaot) ilman, että jokin auktoritatiivinen voima pakottaa ne niihin.¹⁰ Sitä vastoin saattaa olla, että ydintuhon pelko on tekijä, auktoriteetti, joka pakottaa supervallat oikean tyyppiseen käytökseen vallitsevassa duopolistisessa tilanteessa. Riittääkö se myös monen samanveroisen valtion kilpailutilanteessa, ei ole myöskään teoreettisesti ratkaistavissa.

Dominanssiteorioissa puolestaan korostetaan niitä kansainvälisiä tekijöitä ja rakenteita, jotka ylläpitävät kansojen välisiä eriarvoisia suhteita. Niissä imperiaalisiteorioiden taloudelliset tekijät on korvattu sosiaalisilla suhteilla, kuten esim. Helge Hveem on tehnyt. Johtavien valtioiden sosiaalis-institutionaalinen etulyöntiasema on oleellinen osa vallitsevaa epätäydellistä kilpailua. Liian vähän on kuitenkin kiinnitetty huomiota siihen rooliin, mikä dominoivien maiden kielellä on näiden etujen tunkeutumiselle (penetraatio) muihin maihin. Kulttuuri-imperialismin hyötyvaikutuksia on vaikea mitata, koska sen eri ilmenemistapojen etumerkistäkään ei voida sopia.

Voimatasapainoteorioissa ei ole yleisesti käytettyä voimatasapainon käsitettä. Nykytilanteessa nämä teoriat nojaavat havaintoon maailman jakautumisesta kahden supervallan viime kädessä sotilaallisesti johtamaan ryhmittymään. Tämän esityksen näkemyksen mukaan kyseessä on duopolistinen eli lähinnä kaksinapainen (bipolaarinen) kilpailutilanne, jossa osapuolten on käyttäydyttävä tietyllä tavalla, jottei tilanne johtaisi suureen konfliktiin, ja jotta kumpikin puoli pystyisi saavuttamaan päämääränsä maksimoidakseen kansalliset etunsa.¹¹ Tässä ne tietenkin voivat käyttää tarpeen tullen sotilaallista ja taloudellista voimaa sekä diplomatian taitoja tasapainon säilyttämiseksi. Ratkaisevin on viime kädessä sotilaallinen voima, jonka käyttö on usein nähty muiden keinojen jatkeeksi. Von Stackelbergin duopolistinen käyttäytymistapa on sikäli supervaltojen ko-operaatioon kannustava, että se näyttää hyödyttävän molempia osapuolia. Eri asia on, onko tämä sitä, mitä molempia osapuolia hyödyttävällä ko-operaatiolla varsinaisesti tarkoitetaan. Kun voimatasapainoteorioita on moitittu siitä, etteivät ne kiinnitä huomiota kansainvälisen järjestelmän funktioihin, niin von Stackelbergin teorian soveltaminen sanoo selvästi, miten nykyisen suurvaltaduopolin on käyttäydyttävä, jotta molemmat osapuolet voisivat maksimoida etunsa samalla kun rauha säilyy. Maailmanrauha riippuu siis kummankin osapuolen oikeasta käyttäytymisestä.

Useat tutkijat, mm. *Deutsch* ja *Singer* (1964) ovat sitä mieltä, että moninapainen voimatasapainojärjestelmä olisi kaksinapaista rauhanomaisempi (Anto-

la-Väyrynen-Vesa, 1981, 137-139), kun taas *Kenneth Waltz* (1964, 1967) viittaa moninapaisen tasapainon luomaan epävarmuuteen ja kaksinapaisen järjestelmän yksiselitteisyyteen. Tässä on asetettu von Stackelbergin alunperin taloudellisen teorian avulla kaksinapaisuuden kannalle täsmentäen samalla sen tasapainoehtoja. Moninapaisuus johtaa sitä vastoin laajoihin sotiin ja mahdollisuus välttää suurkonflikti on vain kaksinapaisessa voimatasapainossa.

Mm. *Morton Kaplanin* (1957) tasapainomalleista kaksinapaisen järjestelmän on katsottu toteutuneen toisen maailmansodan jälkeen. Sitä vastoin Euroopan 1800-luvun voimatasapainoanalyysissä on päädytty monenlaisiin tuloksiin. Sen oleellisia osia olivat Englannin herruus (monopolistinen asema) merellä, koska se oli modernissa teollisessa valtiomuodostuksessa paljon edellä muita maita. Muut kansallisuusvaltiot olivat vasta nousemassa, mikä kehitys johti viimein ensimmäiseen maailmansotaan (vrt. s. 2 ja 3).

Voimatasapainoteorian heikkoudet saivat *A. F. K. Organskin* etsimään sille vaihtoehtoista teoriaa. Hänen vallansiirtymäteoriassaan (theory of power transformation) osapuolina ovat voimakkaat ja tyytyväiset, voimakkaat ja tyytymättömät sekä heikot ja tyytyväiset ynnä heikot ja tyytymättömät valtiot. Teoria näkee oikein valtioiden strategisen käyttäytymisen roolin, muttei sitä, että konfliktiton tasapaino on mahdollinen vain duopolissa edellyttäen, että toinen supervalta omaksuu johtajan ja toinen seurailijan roolin ja molemmat käyttäytyvät tämän mukaisesti. Jättäen heikot valtiot syrjään kahden supervallan duopolistisessa tilanteessa johtajan olisi oltava Organskin mukaan voimakas ja tyytyväinen ja seurailijan voimakas ja tyytymätön. Mutta eikö tyytymättömyys ilmene pyrkimyksenä olla johtoasemassa ja tyytyväisyys pyrkimyksenä olla seurailija? Toisaalta Organski korostaa, että rauha on mahdollinen tilanteessa, jossa dominoiva valtio on tyytyväinen, ja pystyy tehokkaasti valvomaan status quon säilymistä. Mutta, jos maailmassa on yksi dominoiva valtio, niin silloinhan on kyse valtamonopolista. Tässä sovellettu epätäydellisen kilpailun von stackelbergiläinen teoria täsmentää siis Organskin vallansiirtymäteoriaa, mutta kääntää sen samalla voimatasapainoteorian muunnokseksi, jossa rauhan säilyminen riippuu kummankin supervallan oikeasta käyttäytymisestä.

Maailman systeemianalyysit ajankohtaistuivat 1970-luvulla mm. Immanuel Wallersteinin (1971) toimesta. Päämääränä on yhdistää valtioiden taloudellisen ja poliittisen voiman analyysit. Nämä teoriat muistuttavat monilta kohdiltaan vallansiirtymäteoriaa. Niitäkin voitaisiin selkeyttää käyttämällä hyväksi epätasapaino-oletukseen perustuvaa epätäydellisen kilpailun teoriaa.

Pieni ekskursio sisäpolitiikkaan

Oligopolistista kilpailua koskevaa teoriaa voitaisiin soveltaa myös sisäpolitiikan ymmärtämiseen. Tällöin se sopii hyvin eastonilaiseen valtio-opilliseen mäkemykseen. Von stackelbergiläinen tulkinta on näet riippumaton siitä, onko kyseessä kysyntä-, tarjonta- tai bilateraaliset oligopolit tai rajoitetut markkinat kysyntä- ja tarjontaoligopoleineen (von Stackelberg, 1934, 24, 27, 29, 44 ja etenkin

98). Yksi mahdollisuus tietenkin on, että kilpailevat oligopolit liittyvät yhteen muodostaen monopolin (mt. 99–100). Poliitikassa olisi tällöin kyse yhden puolueen (ryhmän) vallasta. Maan sisällä kaivattu auktoritääriäinen voima on valtiovalta, joka valvoo ja säätelee puolueitten, erilaisten painostusryhmien sekä yritysten välistä kilpailua. Valtion lisääntynyt interventio – pakkosovittelu – kriisiaikoina on myös tuttua kaikista teollisuusmaista. Puolueiden ja eri ryhmitymien toiminta kompromisseineen voidaan nähdä jatkuvana sarjana oligopolien välisiä neuvotteluita. Tuloksena niistä ovat mm. lakeina ilmenevät sopimukset kiistoja aiheuttaneista kysymyksistä. Tällaisina voitaneekin pitää myös työmarkkinaosapuolten tekemiä työehtosopimuksia, joilla tilanne rauhoitetaan sopimusajaksi. Tuomioistuimella on tässä mielenkiintoinen asema tehtyjen sopimusten velvoittavuuden valvojana. Laajat tulopoliittiset sopimukset voidaan taas ymmärtää poliittisen ja työmarkkina-alueen ongelmien samanaikaisena sovitteluna, koska nämä menevät ryhmäintressien osalta päällekkäin.¹²

Vaalit ovat puolestaan tilaisuus, jossa »yhteiskunnan oligopolien», mm. puolueiden, painoarvo määritellään määrääjäksi. Vaalien avulla yhteiskunnan muuttuminen tulee otetuksi huomioon. Näin eri ryhmien välille ei pääse syntymään jännitystilaa, joka purkautuisi viimein väkivaltaisesti. Parlamentaarinen demokratia on siis vaalien avulla muutoksen ajoittain mittaavien yhteiskunnan »oligopolististen» ryhmien jatkuvia kartellisopimuksia perustuslain auktoriteetin puitteissa. Von Stackelbergin teorian valossa sisäpolitiikka maissa, joissa on monta tasavertaista puoluetta muodostuu rettelöisemmäksi kuin maissa, joissa on kaksi suurta puoluetta. Kaksipuolueissa puolue, joka on vaalien tuloksena vallassa, on johtavassa asemassa ja oppositiopuolue seurailija, ja molemmat käyttäytyvät tämän mukaisesti. Tilanne muodostuu siis duopolistisen tasapainoedellytyksen kaltaiseksi. Tällöin ei tarvita edes kirjoitettua perustuslakia, kuten Englannin esimerkki osoittaa, tai »perustuslaki» on noudattaa duopolistisen tasapainon käyttäytymisehto. Jos osapuolet taas etsivät yhteenottoa, kuten Pohjois-Irlannissa ei kirjoitettu perustuslakikaan auttaisi. Järjestystä pitääkin siellä yllä ulkopuolinen voima. Suomen sisäpoliittinen puoluutilanne vaatii siis voimakkaan auktoriteetin, presidentin, puolueiden yläpuolelle. Kaksipuoluejärjestelmässä presidentin valta sitä vastoin supistuu jo duopolistisen kilpailutilanteen luonteesta johtuen nimelliseksi so. hallitus- eli johtavan puolueen kantoja myötäileväksi ellei presidenttiyks merkitse samalla johtavaa asemaa, kuten USA:ssa.¹³

Mitä on kansallinen voiton maksimointi?

Von Stackelbergin epätäydellistä kilpailua koskeva teoria nojautuu oletukseen siitä, että oligopolistisessa kilpailussa mukana olevat maksimoivat voittonsa. Tätä saatetaan pitää liian kapeana »taloudellisena» näkökulmana selittämään valtioiden käyttäytymistä. Useat taloustieteilijät ovat kuitenkin viime vuosina osoittaneet, että vastaavanlaisen käyttäytymisen aikaansaamiseksi riittää pyrkimys »riittävään» voittoon. Mm. *Herbert Simon* (1957) sanoo, että yritykset ennem-

minkin pyrkivät tyydytykseen kuin voiton maksimointiin. Johdon tavoitteet voivat erota osakkeenomistajien ja keskijohdon päämäärät samoin ylimmän johdon tavoitteista. Yrityksen »tyydytystä tuottavat tavoitteet» voivat myös vaihdella vuodesta toiseen riippuen taloudellisesta ja poliittisesta ilmastosta. Palkan lisäksi tavoiteltavat sosiaaliset etuudet ja johtaja-aseman symbolit esim. ovat muuttuvia. Edelleen, vaikka käyttäytymisoletusta laajennettaisiin ns. teollisen organisaatiotutkimuksen tulosten suuntaan, voidaan silti sanoa, että nämäkin organisaatiot pyrkivät voittoon (Mansfield & Wein, 1958, Marris, 1965, Bain, 1959). Käsité 'voitto' ei siis yksistään jo verotussyistä rajoitu vain rahaan, kuten talousteoreettisten yksinkertaistusten perusteella usein yksinkertaisesti päätellään ja kuvitellaan.

Voiton maksimoinnin käsitteen laajentaminen Herbert Simonin et al ja teollisen organisaatiotutkimuksen suuntaan vie malliamme entistä lähemmäksi eastonilaista valtio-opillista näkemystä. Sen mukainen käsitys, että politiikka on yhteiskunnallisten arvojen jakamista sopii näet hyvin kansallisvaltion olemukseen, jolloin valtion tehtävä on tyydyttää eli maksimoida kansalaistensa hyvinvointi aineellisten sosiaalisten ja henkisten arvojen osalta. Henkisten ja sosiaalisten arvojen tyydyttämisessä mahdollisuus käyttää äidinkieltään on ratkaisevaa. Myös aineellinen menestys riippuu sen hyvästä taidosta (poikkeuksena »lottovoittajat»). Tyydytystään maksimoivassa kansallisvaltiossa, kuten ei suuryrityksessä tai teollisessa organisaatiossakaan, eri ryhmien tavoitteiden ei tarvitse olla yhteneväisiä. Tämä ei estä sitä, etteikö valtion olemassaolo ja menestys sinänsä, kuten teollisuusalan tai yrityksenkään olisi kaikkien mukanaolevien yhteinen etu. Yrityksessä tai organisaatiossa esiintyvää eri intressiryhmittymien ja yksilöiden välistä kilpailua säätelevät tietyt säännöt. Maan sisällä toimivien ja läntisissä demokratioissa puolueina ilmenevien ryhmittymien kilpailua ohjaavat puolestaan toisenlaiset normit ja lait. Valtioiden »hyötyä maksimoivaa» kilpailua ei kuitenkaan säätele toisin kuin kilpailua yritysten sisällä ja yritysten välillä sekä poliittisten ryhmittymien kesken mikään pakottava auktoriteetti.¹⁴

VIITTEET

¹ Aihetta olen alunperin käsitellyt historiantutkimuksen näkökulmasta artikkelissa »Kansojen kilpailu ja suurvaltojen tasapaino epätäydellisen kilpailun teorian valossa». *Historiallinen Arkisto* 82. Helsinki 1984, 175–185.

² Tässä ei oteta kantaa siihen pedagogiseen keskusteluun, jota käydään siirtolaisten lasten kohdalta äidin- ja ympäristökielen suhteesta. Heidän tilanteensa on vain omiaan korostamaan kieltä luonnollisena monopolina, kun on tultu työikään tai hakeudutaan jatkokoulutukseen. Täydellisen kilpailun oletus siitä, että markkinoilla toimivilla on käytössään täydellinen informaatio, eikä sen hankkimisesta aiheudu kustannuksia on siis kielen osalta epärealistinen.

³ Tämä todetaan jo Vanhassa Testamentissa. Ks. kertomus Baabelin kielten sekoituksesta ihmiskunnan rankaisuna 1. Moos. 11: 1–10.

⁴ Luonnollinen monopoli voi johtua luonnonolojen ohella muista liike-elämän luonteesta, esim. teknisistä seikoista johtuvista seikoista.

⁵ Voitaneen sanoa, että kansalliskieli ilmentää kansalliskulttuuria, joten kielierot kuvastavat useimmiten myös kulttuurieroja. Kulttuurin ja kielen kytkentöjä on tutkinut etenkin Edward T. Hall (esim. *The Silent Language, Doubleday: Garden City 1959* ja *The Hidden Dimension, Doubleday: Garden City 1969*)

⁶ Gruusialaiselle Stalinille venäjä oli vieras kieli ja ehkä siksi hän ymmärsi intuitiivisesti (ja mielestäni oikein), ettei kieli kuulunut yhteiskunnan ylärakenteeseen. Tosin Stalin ei sanonut sen kuuluvan alarakenteeseenkaan. Tämä vain vahvistaa yllä esitettyä käsitystä, että marxismi aliarvioi kielen merkityksen. Praktisen roolinsa takia kielellä lienee kuitenkin marxilaisittainkin ajatellen myös materiaalista so. yksilön palkkaan vaikuttavaa merkitystä teollisuusvaltiossa. Tätä voi kysyä vaikkapa miljoonilta siirtotyöläisiltä.

Neuvostoliitossa vallitsi 1930-luvulla akateemikko N. J. Marrin kielitieteellinen doktriini, jonka mukaan saman luokan edustajien kielet eri kansojen keskuudessa olivat lähempänä toisiaan kuin saman kansallisuuden eri luokkien kielet. Marxisin näkökulmasta olisi ehkä ollut hedelmällisempää tutkia kuinka kieltä käytetään käyttövälineen asemesta vaihtovälineenä, jolla voidaan painaa sitä heikosti hallitsevia.

⁷ Monopolistisella semalla maan sisällä ja/tai esim. teknis-taloudellisella etulyöntiasemalla kansainvälisillä markkinoilla on merkitystä lähinnä siten, että se antaa mahdollisuuden vaikuttaa omaksi eduksi *terms-of-trade*en toteutuvassa työnjaossa. Yleensä ryhmittymät, joilla on hyvät teknis-taloudelliset edellytykset kannattavat vapaata hinnanmuodostusta ja vapaakauppaa, koska he markkina-asemansa kautta ovat vahvassa neuvotteluasemassa määrättäessä työnjakoon liittyviä suhteellisia, etenkin pääoman ja tieto- taidon hintoja. Viimeksi mainittuun kuuluu myös mahdollisuus käyttää omaa kieltä kansainvälisessä kanssakäymisessä. Vahvat »verottavat näin heikommilta pois osan työnjaon tuottamista hyödyistä.

⁸ Saksalaisen kielialueen hajaannus on taas ulkopuolisten, eikä saksalaisten oman tahdon tulos.

⁹ Kauppasuhteista alkunsa saavaa riippuvuutta ovat korostaneet mm. Arghiri Emmanuel *Unequal Change, Bristol 1972*. Th. dos Santos *The Structure of Dependency, The American Economic Review* 60 (1970): 1, 231–236 ja Tamas Szentes *Political Economy of Underdevelopment, Budapest 1971*.

¹⁰ Karl W. Deutsch oli jo 1950-luvulla vaikuttamassa siihen, että ns. yhteisysteoriat (*co-operative theories*) tulivat aiempien konfliktiteorioiden tilalle.

¹¹ Duopolin osapuolten ei tarvitse valvoa markkinoita 100 %:sti, jotta duopolistinen kilpailutilanne syntyisi käytännössä.

¹² Tässä olen siis vastakkaisella kannalla kuin von Stackelberg parlamentarismien merkityksestä, kunhan se ei hajoa »vapaaksi kilpailuksi». Siksi poliittista pirstoutumista estävä vaalijärjestelmä ja/tai lainsäädäntö on tarpeen. Vrt. von Stackelberg (1934, 101 ja 105).

¹³ Erotukseksi Anthony *Downsin* (1957) tässä on asetettu kannalle, että demokraattinen kilpailu perustuu harvoihin yksiköihin, joten kilpailua tulee tarkastella epätäydellisen kilpailun teorian valossa. Oletuksella pysyvistä epätasapainosta voidaan korvata Downsin (1957) teoksessaan pitkään pohtimia epävarmuustekijöitä, kuten esim. luottamuksen puute ja »markkinayllätykset».

¹⁴ Tässä vain viitataan siihen, miten valtion »voiton tavoittelu» päämäärä on muuttunut merkantilistien jalometalleja keräävästä valtiosta taloudelliseen liberalismiin ja toisen maailmansodan jälkeiseen hyvinvointi- tai sosiaalivaltioajatukseseen.

LÄHTEET

- Antola, Esko – Väyrynen, Raimo – Vesa, Unto: *Kansainvälinen politiikka. Tutkimus ja käytäntö*, WSOY, Juva 1981.
- Bain, J. S.: *Industrial Organization*, Wiley, New York 1959.
- Deutsch, Karl W.: *Analysis of International Relations, Foundations of Modern Political Science Ser.*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, N.J. 1968.

- Deutsch, Karl & Singer, David: Multipolar Power Systems and International Stability, *World Politics*, 16 (1964): 4, 390–406.
- Downs, Anthony: *An Economic Theory of Democracy*, Harper, New York 1957.
- Kaplan, Morton: *System and Process in International Politics*, Wiley, New York 1957.
- Mansfield, E. & Wein, H.: A Study of Decision Making within the Firm. *Quarterly Journal of Economics*, 72 (1958): 4, 515–536.
- Marris, Robin: *The Economic Theory of »Managerial» Capitalism*, Free Press, New York 1965.
- Organski, A. F. K.: *World Politics*, 2 ed., Knopf, New York 1968.
- Simon, Herbert: *Models of Man*, John Wiley and Sons, New York 1957.
- von Stackelberg, Heinrich: *Marktform und Gleichgewicht*. Wien und Berlin 1934.
- Wallerstein, Immanuel: *The Modern World System*, Academic Press, New York 1974.
- Waltz, Kenneth: The Stability of a Bipolar World, *Daedalus* 93 (1964): 3, 882–884.
- Waltz, Kenneth: International Structure, National Force and the Balance of World Power. *Journal of International Affairs*, 53 (1967): 2, 230–231.